

VEYSEL ÜNÜVAR

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA  
BOLŞEVİKLERLE SEKİZ AY  
1920-1921

*Kızıl Ordu ile yan yana savaşan bir Türk subayının anıları*



## İçindekiler

|                                                               |    |
|---------------------------------------------------------------|----|
| SUNUŞ - Kurtuluş Savaşı'nın göz ardı edilen bir safhası ..... | 7  |
| 1 - 1919 yılı Van dolaylarında genel durum.....               | 9  |
| 2 - Bayazıt-Nahçıvan-Bakü yolculuğu .....                     | 11 |
| 3 - Nahçıvan.....                                             | 14 |
| 4 - Aras Türk Hükûmeti (Kroki-1).....                         | 16 |
| 5 - Aras Türk Hükûmetinin istiklâl savaşı .....               | 21 |
| 6 - Nahçıvan Şûra Hükûmeti.....                               | 24 |
| 7 - Ermeniler istilâ hareketlerine başlıyor.....              | 28 |
| 8 - Nahçıvan'a askeri kuvvetle yardım.....                    | 30 |
| 9 - Ermenilerin Nahçıvan'a taarruzu.....                      | 33 |
| 10 - Şerur paniğinden sonra.....                              | 36 |
| 11 - Ermenilerin cevabı, Nahçıvanlıların karşılığı.....       | 39 |
| 12 - Ermenilerin tekrar taarruza başlaması .....              | 42 |
| 13 - İran arazisinde.....                                     | 45 |
| 14 - Nahçıvan'a gidiş .....                                   | 49 |
| 15 - Bolşeviklerde inzibat .....                              | 52 |
| 16 - Ağustos ayı boş geçti.....                               | 55 |
| 17 - Bolşeviklerde seçim .....                                | 60 |
| 18 - Bir diktatör aranıyor.....                               | 62 |
| 19 - Şahtahtı'nı almak için hazırlık .....                    | 64 |

|                                                                               |    |
|-------------------------------------------------------------------------------|----|
| 20 - Yeni taarruz planında “olmasa da olur” hanesini açmaya mecbur olduk..... | 67 |
| 21 - Zırhlı tren nasıl zapt edilir?.....                                      | 71 |
| 22 - Ermenilerin birliğimizi imha planı .....                                 | 73 |
| 23 - Çifte başarı.....                                                        | 76 |
| 24 - Karatepe keşfinden çıkan tartışma.....                                   | 78 |
| 25 - Ermenistan’ı barışa zorlayan nedenler hakkında bir açıklama .....        | 80 |
| 26 - Bolşevik komutanıyla arkadaşlık .....                                    | 83 |
| 27 - Ruslar Erivan’ı aldıktan sonra bize karşı sinir harbine başladılar ..... | 85 |
| 28 - Gergin vaziyetler .....                                                  | 87 |
| 29 - Bolşevik kuvvetleri artırıldı .....                                      | 91 |
| 30 - Erivan Bolşeviklere isyan etti.....                                      | 93 |
| 31 - Son tartışma .....                                                       | 96 |

## SUNUŞ

### Kurtuluş Savaşı'nın göz ardı edilen bir safhası

Sıklıkla kabul ettiğimiz tarih anlatımızda, Kurtuluş Savaşı'nın doğu cephesi geniş yer bulamaz kendine. Oysa savaşın sonucunu doğrudan etkileyen, belki tam da orada olan bitendir.

Düşünelim...

Dünya Savaşı sona erip, Osmanlı İmparatorluğu fiilen çöküp ve hatta işgalcilerin emrine girmişken, Anadolu bir anda bütün tehditlere açık hâle gelir. Mustafa Kemal önderliğindeki kurtuluş hareketi, burada son derece akılcı bir yöntem izleyip, parçalı bir direniş yerine adım adım güçlenerek tek bir hedefe yönelen bir mücadelenin hazırlığına girişirler.

Yunan işgalinin hızla mesafe katettiğini düşündüğümüz günlerde, diğer bir yanda, doğuda, İngilizlerin arkaladığı Kafkas Seddi projesi durdurulmaya, Anadolu'ya göz dikmiş Ermeni saldırıları sonlandırılmaya çalışılıyordu oysa. Ne zaman ki, bu tehdit son bulacak, doğudaki ordumuz batıya kaydırılıp, güçler birleştirilecek, ardından Yunan'ı Anadolu'dan söküp atma kavgası başlayacaktır.

İngiliz destekli Ermeni tacizlerinin yanında, yine Gürcistan ve Azerbaycan'da aynı doğrultuda iktidara getirilmeye çalışılan hükûmetler eliyle hem Anadolu direnişi doğudan da sarılmak istenir hem de henüz güçlenmeye başlayacak Sovyet İhtilali'nin güneyden kuşatılması hedeflenir.

Bu fiili durum, yüzyıllardır birbiriyle savaşmış iki ulusu kaçınılmaz olarak yan yana getirir: Sovyetler Birliği ve kurtuluş

savaşçıları birbiriyle temas kurar, ortak düşman karşısında birlikte hareket etmeye başlar.

Yine Kurtuluş Savaşı anlatımızda, Sovyetler Birliği'nden gelen maddi ve askeri destek dillendirilir ama cephede de iki ordunun yan yana savaşmış olduğundan pek söz edilmez.

İşte bu kitap tarihin göz ardı edilen o safhasına birinci elden bir tanıklığı içerir.

Anadolu'nun kurtuluşunda en önemli görevlerden birinde bulunmuş olan Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimizin Esasları adlı kitabında, ortak amaç doğrultusunda Nahçıvan'a gönderilen Türk ve Bolşevik askerlerinden söz ederken, kumandayı Kurmay Binbaşı Veysel Bey'e verdiğini, yazar.

Kurmay Binbaşı Veysel Bey, bu kitabın yazarı Veysel Ünüvar'dır.

Ünüvar'ın kaleme aldığı anıları iki açıdan kıymetlidir: Yukarıda da belirttiğimiz gibi hem iki ordunun yan yana gelip, birlikte mücadelesine birinci elden bir tanıklıktır hem de yüzyılların bakiyesine yaslanmış bir bakış açısıyla bir Türk subayının, Sovyet askerlerine o günlerdeki ön yargılı tavrını örnekler. Ünüvar'ın gözünde, Türkler yurtlarını savunmak üzere ve geçici olarak Nahçıvan'dadır; oysa Sovyet askerleri oraları işgal etmek istemektedirler. Ünüvar'ın Sovyet askerlerine yaklaşımı tam da bu tarihsel nedenlerle anlamlandırılabilir.

Ayrıca yine unutmamak gerekir ki, kitabın geçtiği tarihler henüz herkesin birbirine ihtiyatlı yaklaştığı, her şeyin çok yeni olduğu, şüphe ve bilinmezlikle dolu bir tarihsel aralığı kapsamaktadır.

Tam da bu nedenle Veysel Ünüvar'ın anılarını özel ve özgün bir anlatı olarak okurlarımıza sunmaktan mutluluk duyuyoruz.

*Sıla Sağır*

# 1

## 1919 yılı Van dolaylarında genel durum

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı devleti yenilmişti. Fakat ulus yenilgiyi kabullenmiyordu. Özellikle Doğu Anadolu, savaşı kazananların adaletsiz karar ve uygulamalarına karşı isyan ve fevran hâlindeydi. Bunu sezmiş olan Dokuzuncu Ordu Komutanı, merhum Yakup Şevki Paşa, direnişin eksik olan donanımını yurda taşıyınca kadar ateşkes şartlarına direndi. Doğudaki ordunun yaklaşık iki senelik yiyecek ihtiyacı ile göç etmek zorunda kalanlara yardım imkânlarını da hazırladı. Kars, Ardahan bölgeleri tarafımızdan boşaltıldıktan sonra İtilafçılar, Wilson Prensipleri'nden utandıkları için, Türklerin bağımsızlığını tanır gibi davrandılar. Ayrı ayrı, küçük Türk hükûmetleri kuruldu. Fakat ortak bir hükûmetin oluşumuna imkân verilmedi.

Öbür taraftan Musul ile Kars bölgeleri arasındaki alanda On Birinci Kafkas Fırkamızın bulunduğu Van ve Hakkâri'de Kürtleri ayaklandırıp, direniş imkânını yok etmek, Ermenilerin bölgeyi ele geçirmesini kolaylaştırmak için çalışıyorlardı.

Bütün Güney cephemiz üzerinde İngilizlerin yaptığı propaganda ile Ermenilerin Iğdır Cephesi'nde söyledikleri söz aynıydı; her ikisi de Kürtlerle Ermenilerin kardeş olduklarını ileri sürüyorlardı: Böylece amaçlarını açığa çıkarıyor, bizim bir söz söylememize gerek bırakmıyorlardı. Düşmanların sözlerinin ne anlama geldiğini aşiret ağaları çok iyi anladılar. Musul'daki İngiliz siyasi yetkilisinin altınlarına sırt çevirdiler. Güney sınırımıza bekçi oldular. Tehlike yalnız Doğu'dan gelebilecekti. Doğu'da İran'da,

küçük bir aşiret reisi Simiko, kurnazlığı ve cüretkârlığıyla komşu aşiretleri soygunculuk amacı etrafında birleştirmişti. Bu adam I. Dünya Savaşı'ndan önce bize karşı hareketlere başlamış, savaşın gelişmelerine bağlı olarak, birkaç defa bizden Ruslara, Ruslardan bize geçmişti.

1919 yılı başında memleketimizde gene hırsızlık, soygunculuk yapmaya başladı. Bu adam İngilizlerle birleşemezdi. Çünkü Nasturilerle aralarında ağır ve tehlikeli bir kan davası vardı.<sup>1</sup> Ermenilerle birleşebilirdi. O zamanki İran hükûmetinin ise şaşılacak bir hâli vardı: Savaştan önce sınırda olan bitenlerden haberi yokmuş gibi davranır ve bunları Osmanlı hükûmetini eleştirmek için bahane yapardı. Savaş döneminde ortadan silindi, savaşın sonunda bizden 1960 sene önceki Parth-Roma sınırını, yani Fatih Sultan Mehmet zamanındaki Fırat sınırını istedi. Ve 1919'da kabul ettiği bir sözleşme ile İngiliz denetimi altına girdi. Onun için Simiko sorununda, İran'dan olumlu bir çabalama bekleniyordu. Doğrudan doğruya Simiko ile görüşüp anlaşmakla görevlendirildim. Kendisi gelmedi. Şeyhülislâmı olan, o bölgedeki Küresin adlı Sünni Türkmen aşireti mollası Seraceddin Efendi'yi Dir köyüne gönderdi. Orada kendisine dünyanın ve bizim durumumuzu anlattım. Şimdi, bağımsızlık için dünyaya karşı ayaklanmış bir ulus olduğumuzu, hiçbir şeyden çekinmeyeceğimizi uygun şekilde hissettirdim. Bundan sonra Simiko bizden ayağı kesti. İran'da bir hanlık kurmak için uğraşmaya başladı. İran hükûmeti tehlikeyi gördü. Şerefhane ve Hoy'da bir askeri güç bulundurmamak zorunda kaldı. Biz de bu sorundan kurtulduk, asıl düşmana karşı serbest kaldık.

1919 senesi Erzurum Kongresi'nin sonunda merhum Kâzım Karabekir Paşa, tümen komutanına arz edilmek üzere bana verdiği sözlü talimata şöyle başlamıştı:

"Her taraftan kuşatılmış durumdayız; yalnız Azerbaycan'a açık Nahçıvan penceresi var. Onun kapanmamasını istiyorum."

---

1 1918 yılı başlarında Simiko, Urmiye Nasturilerinin Reisi Mir Şamun'u pusuya düşürüp, yanındakilerle birlikte öldürüyor. Bunun üzerine Nasturiler de Müslüman köylerini basarak, katliam yapıyorlar. Anlatılanlara göre, bu katliamlarda 10 bin kişi öldürülmüştür.

## Bayazıt-Nahçıvan-Bakü yolculuğu

1920 senesi ilkbaharında İngilizlerin koltukladığı Ermeni hükûmetinin ele geçirme girişimlerine karşı Doğu Cephesi Komutanlığı savunma düzeni aldı. 11. Kafkas Tümeni de büyük bölümü ile Van'dan Doğubayazıt İstasyonu'na gelmişti. Kafkasya'da Azerbaycan'ın, Ermenistan'ın, Gürcistan'ın gerçek durumları, hele Kafkasya'daki Bolşeviklerin ne kadar kara birliklerinin olduğu, bize karşı nasıl bir siyaset izlemek niyetinde oldukları, Denikin'ci olan ve Bakü'deki Bolşevik yönetimini yıkan Ermenileri İngilizlerin bize musallat edip etmeyecekleri... sözün kısası, bizim doğudaki davamız için ne gibi güç ve unsurlardan yararlanılabileceği hakkında açık ve kesin bir bilgi edinmek amacıyla Bakü ile bir bağlantı kurmak gerekiyordu. Doğu Cephesi Komutanlığı, 11. Kafkas Tümeni Kurmay Başkanı'nın Nahçıvan-Culfa yoluyla ve özel talimatla Bakü'ye gönderilmesini emretti. Özellikle Bolşeviklerin İngilizlerle olan ilişkilerinin belirlenmesine çok önem veriyordu. Eğer kuvvetleri varsa Hindistan'a, Irak'a ve hatta Mısır'a bile saldırabilecekleri düşünülüyordu. Adı değişen Rus devletinin emperyalist siyasetinin değişmeyeceğine o zamanki yüksek komuta makamlarında var olan görüşü göstermesi bakımından, bu düşünce dikkat çekicidir.

1920 senesi Mayıs'ının altıncı günü kendilerini senelerden beri tanıdığım ve takdir ettiğim yol ve görev arkadaşlarım Teğmen Kâmil ve Celal Beylerle Bayazıt'ten hareket ettik. İran sınırında askeri postamız bizi karşıladı. İranlılar bizim dürüstlüğümüzden